

ERZURUM'DA ERKEKLERİN BEKÂRLIĞA VEDA PARTİSİ "KISIR GECE"İ

Men's Farewell Party in Erzurum "Stag Night"

Dr. Ömer YILAR*

ÖZ

Folklorun işlevlerinden biri de hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirmedir. Türk kültür hayatında halk eğlenceleri, yörelere göre farklılık göstermekle birlikte, oldukça büyük bir yer işgal eder. Günümüze değin yapılan halk bilimi çalışmalarında bu eğlencelerden genellikle yüzeysel olarak bahsedilmiştir. Derinlemesine araştırmaların sayısı sınırlıdır.

Diğer folklor ürünlerinde olduğu gibi halk eğlenceleri de bir kültürün anlaşılması için önemli veriler sunar. Bu sayede bir topluluğun hayat felsefesini, inanç sistemini, yaşayış biçimini, değer yargılarını v.s. anlamak mümkündür.

Evlilik ile ilgili gelenekler içerisinde eğlence kültürü, oldukça önemli bir yer işgal eder. Bunlar da yöreden yöreye gerek içerik gerekse adlandırma bakımından farklılıklar göstermektedir.

"Kısır gecesi" geleneği, Erzurum'da, düğünden bir gece önce, yani kadınların ve genç kızların kına gecesi yaptığı esnada damadın, yoğunlukla yakın arkadaşları ve akranlarının katılımıyla bir araya gelerek eğlenmeleri şeklinde yer alan eğlence ağırlıklı bir törendir. Müziğin önemli bir yer tuttuğu, bir takım sürprizli oyunların, şakalaşmaların ve seyirlik oyunların yer aldığı bu kısır gecelerindeki gösterilerde özellikle erotik unsurların ağır bastığı görülür. Bundan dolayı bu gecelerde küçük çocuklar, yaşlılar ve kadınlar yer almaz.

Bu çalışmada, bugüne kadar, gerek

ABSTRACT

One of the functions of folklore is to have a nice time, fun and to entertain people. In Turkish cultural life, public entertainments despite varying from region to region, occupies a very large field. in the folklore studies carried out till our time, these entertainments mentioned superficially but in-depth research was not attempted.

As is other folklore products, public entertainments also provide important data for understanding of a culture. So, It is possible to understand the philosophy of a community's life, belief system, life style, value judgments, etc. Traditions related to marriage, as it is known, in folklore works classified as "traditional period" Among these traditions, the entertainment culture occupies a crucial place. Fun of marriage also varies from region to region in terms of both content and naming.

"The Stag Night" tradition, in Erzurum, the night before the wedding, so that women and young girls, while henna night the groom, close friends and pers, with the participation of intensity come together and have fun in the form of folk culture şn a fun. Music holds an important place in, a suprising number of games, including games of th,s v,c,ous banter and theatrical evenings, especially seen to outweigh the erotic elements. Accordingly, this night, small children, the elderly and women are not included.

In this study, to date, both in terms of content as well as the name of the region of

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi omeryilar25@hotmail.com

ismi gerekse içeriği açısından yeterince irdelenmemiş olan Erzurum yöresine ait “Kısır Gecesi” eğlenceleri incelenmeye ve tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Folklor, Eğlence, Erzurum, Kısır Gecesi, Stag Night

Erzurum, which is studied enough “Stag Night” festivities will be studied for review and to introduce.

Keywords: Folklore, Entertainment, Erzurum, Vicious Night, Stag Night

Giriş

Eğlence ortamları, kültürün pek çok özelliğini içinde barındırır ve kültür aktarımına katkıda bulunurlar. Eğlenceler, bir toplumu anlamının önemli ortamlarından biridir. Bunun yanında eğlenceleri gözlemleyerek kültür değişimlerini de tespit etmek mümkündür.

Halk eğlenceleri, halk biliminin içinde pek çok tür ve unsuru barındıran karmaşık bir alanı oluşturmaktadır. Bu yüzden halk eğlencesi alanıyla ilgili olarak yapılan bir araştırma, aynı zamanda diğer kültürel ürünlerin veya türlerin bağlamının da belirlenmesine ve açıklanmasına hizmet etmektedir.

Türk halkı, eskiden beri, hayatın doğum, sünnet, askere veya hacca gitme ve dönüş, evlilik gibi pek çok geçiş döneminde eğlenceler düzenlemektedir. Bu eğlenceler, insanları bir araya getirme, sosyal bağları güçlendirme, ortak değerleri ve gelenekleri pekiştirme, töreleri canlı tutma, eğlendirirken öğretme ve kültürü gelecek kuşaklara aktarma gibi pek çok sosyal fonksiyonu icra eder. Türk kültür hayatında bu kadar önemli yer tutmasına karşın, eğlenceler bilimsel olarak yeterince incelenmemiştir.

Türk halk hayatında geçiş dönemi eğlencelerinden en önemli ve kapsamlı olanı evliliğdir. Evlilik dönemindeki eğlenceler, farklı aşama ve bölümlerden oluşur. Diğer halk kültürü ürünlerinde olduğu gibi evlenme törenlerindeki eğlenceler de yörelere göre pek çok çeşitlilik göstermektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi eğlence, birçok farklı unsuru içeren karmaşık, kültürel bir bütündür. Bu bütünü oluşturan ve kimi bağımsız bir tür olarak kabul edilen bu unsurların biçim, içerik ve işlevlerinin farklı bağlamsal yaklaşımlardan hareketle belirlenmesi ve yorumlanması gerekmektedir.

Düğünden bir gün önce, damat adayı ve etrafındaki erkekler arasında yapılan eğlencelere Erzurum’da, “kısır gecesi” denilmektedir. Gerek ismi gerekse içeriği açısından farklı olan bu eğlencelerin, yapılan bilimsel çalışmalarda gerektiği kadar ele alınmadığı ve “kısır gecesi”nden ayrıntılı olarak bahsedilmediği tespit edilmiştir.

Bu araştırmada, geçmişten günümüze Erzurum'da yaygın olarak uygulanan "kısır gecesi" eğlenceleri, farklı başlıklar altında ele alınarak değişik uygulamalar ve günümüzde aldığı şekil anlatılmaya çalışılacaktır. Çalışmaya, bu geleneği bilen ve farklı uygulamalara şahit olan kişilerle yapılan görüşmeler, sesli ve görüntülü kayıtlar ile Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 1973 yılından beri yaptırılan lisans tezleri kaynak teşkil etmiş, bilimsel çalışmalardan da yararlanmıştı. Nebi Özdemir'in "Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü" adlı eseri¹, bu araştırmanın tasnifinde rehberlik etmiştir.

I. Adlandırma

Türk halk eğlencelerinin adlandırılmasında pek çok unsur göz önünde tutulmakla birlikte genellikle, "yemek, mekân, zaman, inanç, katılımcı, sohbet gibi eğlencenin yapısal unsurları ile vesile, kuruluş, işleyiş ve ana etkinlik"² gibi faktörlerin ağır bastığı söylenebilir.

Bu eğlenceye neden "Kısır Gecesi" adının verildiği ve bu adın nereden geldiği konusunda fikir veren hiçbir yazılı kaynak tespit edilememiştir. Erzurum'da halk ağzında, bu geceyi karşılamak üzere "gısır", "gıssır", "kısır gecesi" ifadelerinin kullanıldığını görmekteyiz. "Kısır" kelimesi, Türkiye Türkçesi dışında da kimi zaman aynı şekilde kullanılmakta, Azerbaycan Türkçesinde "gısır" şeklinde ifade edilmektedir³. Seyfettin Altaylı, Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü'nde, "kısır" kelimesini "gısır" şeklinde almış ve bu kelimenin anlamını "döl vermeyen, doğurmayan, üremeyen, çoğalmayan" biçiminde açıklamıştır⁴.

Efrasiyap Gemalmaz'ın, Erzurum İli Ağızları isimli eserinde de kelime, "gısır" şeklinde verilmiş ve "doğurmayan kadın, doğurmamış büyük ve küçükbaş hayvanlar" şeklinde anlamlandırılmıştır. Buna bağlı olarak verilen kısır gecesi tanımında ise "gelinin getirilmesinden bir gece önce güveğinin yakınlarıyla düzenlediği eğlence" biçiminde bir açıklama yapılmıştır⁵.

Divanü Lûgat-İt-Türk'te, "kısır" kelimesi, "doğurmayan insan veya dört ayaklı hayvan"⁶ anlamıyla yer alırken Türkçe Sözlük'te bu kelimeye şu karşılıklar verilmiştir: "1. (İnsan ve hayvan için) Üreme İmkânı olmayan, dölvermeyen 2. (Toprak için) Ürün vermeyen 3. Verimsiz, yararsız, sonuçsuz. 4. İçinde hiçbir

¹ Nebi Özdemir, *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Ankara 2005

² Özdemir, *a.g.e.*, s. 81

³ *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara 1991

⁴ Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I*, İstanbul 1994

⁵ Efrasiyap Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*, Cilt: III, Ankara 1995

⁶ Besim Atalay, *Divanü Lûgat-İt-Türk Dizini "Endeks"*, IV, Ankara 1999

üreme olayı geçmeyen 5. Haşlanmış bulgur, taze soğan, maydanoz ve baharatla yapılan bir tür yemek.”⁷

“Kısır” kelimesi, Derleme Sözlüğü’nde: “1. Nadasa bırakılan tarla 2. Üzüm kütüklerinin filizi 3. Öteberi, eşya 4. Bulgur, soğan, biber, maydanoz ile yapılan yemek 5. Cimri, pinti”⁸ anlamlarıyla anılırken aynı künyede ayrıca “kısırlanmak: oyalanmak”⁹ ifadesine yer verilmiştir.

Yaşar Çağbayır, sözlüğünde bu kelime için: “1. Üreme yeteneği kalmamış, döl vermeyen 2. Ürün veremeyen, verimsiz 3. Sonuç getirmeyen, boş, yararsız. 4. Bulgurla yapılan bir soğuk yemek”¹⁰ anlamlarını verirken, Tuncer Gülensoy, “1. Üreme imkânı olmayan, döl vermeyen (insan veya hayvan) ile ürün vermeyen toprak. 2. Bulgur, soğan, biber ve maydanoz ile yapılan yemek”¹¹ anlamlarını vermiştir. Kelime, Hasan Eren’in sözlüğünde, “1. Döl vermeyen 2. Verimsiz”¹² anlamlarıyla, Sevan Nişanyan’ın, Sözlere Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü adlı eserinde “1. Doğurmayan insan veya hayvan 2. Hasis, kit 3. Evlenmemiş dişi-kız 4. Bir bulgur yemeği” anlamlarıyla karşımıza çıkar.¹³

Kısır gecesinin işlevi bakımından ele alındığında “kısır” kelimesinin sözlüklerdeki anlamları birkaç başlık altında toplanabilir: 1. Doğurganlığı olmayan (erkek için,döl vermeyen, üretkenliği olmayan) 2. Bir bulgur yemeği 3. Boş, faydasız, verimsiz 4. Oyalanmak (Derleme sözlüğündeki “kısırlanmak” kelimesinin karşılığı olarak verilen şekliyle).

Kısır kelimesinin bu sözlük anlamlarının yanında, yaptığımız pek çok görüşmede bu geceye neden “kısır gecesi” dendiğini sorduğumuz kişiler, -ki hiçbirinin bu konuda daha önce düşündüğünü veya bir araştırma yapmadığını anladık- iki yaklaşımda bulunarak açıklamaya çalıştılar. Bu açıklamalardan biri, “eskiden bu gecelerde, halkın fakir olması sebebiyle daha ekonomik olması için kısır yendiği ve bu geceye bu yüzden bu ismin verildiği” şeklinde olmuştur. Oysa oldukça yaşlı olan pek çok kimse de bilmektedir ki Erzurum’da “kısır” adlı yiyecek, gerek erkek gerekse kadınlar arasında son yıllara kadar bilinen ve kullanılan bir yiyecek olmamıştır. Gemalmaz’ın, Erzurum İli Ağızları adlı sözlüğünde¹⁴ dahi bu anlamın geçmemiş olması bu tezimizi güçlendirmektedir.

⁷ Türkçe Sözlük, Ankara, 1998, TDK Yay.

⁸ Derleme Sözlüğü, Ankara, 1993,TDK Yay. Cilt: VIII

⁹ Derleme Sözlüğü, Ankara, 1993,TDK Yay. Cilt: VIII

¹⁰ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Cilt: III, İstanbul 2007

¹¹ Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I*, Ankara 2007

¹² Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999

¹³ Sevan Nişanyan, *Sözlere Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul 2007

¹⁴ Gemalmaz, *a.g.e.*, s. 138

Diğer açıklama ise, damadın daha önce bir ilişkisi olmadığı veya çocuğu olmadığı için bu gecenin bir anlamda kısırlığa veda partisi olduğu, bu nedenle geceye, "kısır gecesi" denildiği yolundadır. Erzurum'da sünnet olan çocuklar için düzenlenen eğlencelere de kısır gecesi denildiği de dikkate alındığında bu açıklamanın daha tutarlı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu adlandırmaya yakın bir ifade İngilizcede de mevcuttur. Erkeklerin evlenmeden önceki gece yaptıkları bekârlığa veda partisini karşılamak üzere İngilizcede bachelorparty, bull'sparty, buckparty, stagparty kelimeleri de kullanılmakla beraber genellikle "*stagnight*" denilmektedir¹⁵. Erkekler için toplantı, "yalnız erkeklere mahsus" anlamlarında kullanılan "stag" kelimesinin ilk anlamı, "*iğdiş edilmiş domuz*"dur¹⁶. Bu tespit, bize, yalnızca Türk kültüründe değil diğer milletlerde de bu tür eğlencelerin adlandırmasında aynı mantığın güdüldüğünü göstermektedir.

O halde, Erzurum'da "kısır gecesi" adlandırması, bu eğlencenin kuruluş amacından yola çıkılarak yapılmıştır. Yani, "kısır gecesi" ifadesi, erkeklerin kısırlığa veda ettiğini belirtmekte ve "bekârlığa veda partisi" anlamında kullanılmaktadır.

II. Zaman ve Süre

Kısır gecesi, düğün geleneğinin bir parçası olduğu için sergileniş zamanı açısından herhangi bir sınırlama söz konusu değildir. Ancak, kırsal alanda düğünlerin, buna bağlı olarak bu tür eğlence ve törenlerin çoğunlukla tarımsal faaliyetler ve ekonomik sebeplerle bahar ya da güz mevsiminde yapıldığı görülür. Dilaver Düzgün de Erzurum Köy Seyirlik Oyunları adlı eserinde, bu görüşleri destekler nitelikte açıklamalarda bulunmuştur: "Tarımsal faaliyetlerin bittiği güz aylarından başlayarak bahara kadar köylünün ahırındaki hayvanların bakımından başka uğraşacağı önemli bir işi olmaz. Uzun kış gecelerinde insanlar bir araya gelerek sohbet eder, eğlenir, vakit geçirirler. Düğünler de özellikle bu aylara tesadüf ettirilir. İstisnai durumlarda yazın yapılan düğünlere ve buna bağlı olarak seyirlik oyunlara da rastlamak mümkündür."¹⁷

Şehirde yapılan kısır geceleri için de belirli bir zamandan kesin olarak söz etmek mümkün olmamakla birlikte özellikle çalışma hayatının daha az yoğun olduğu yaz tatillerinde düğünlerin sıklıkla yapıldığını, buna bağlı olarak bu eğlencelerin sergilendiğini belirtmek gerekir. Ancak elbette yılın diğer

¹⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Bachelor_party 01.12.2009

¹⁶ Redhause Sözlüğü, İstanbul 1999

¹⁷ Dilaver Düzgün, *Erzurum Köy Seyirlik Oyunları*, Ankara 1999, s. 50

zamanlarında da kısır gecelerinin yapıldığı görülür. Bu konuda belli bir zaman vermenin doğru olmadığını rahatlıkla söylenebilir.

Günümüzde gerek şehir hayatında gerekse köylerde kısır gecelerinin süresi düğünün yapılacağı günün gecesiyle, yani tek geceyle sınırlıdır. Ancak gerek kimi yazılı kaynaklara gerekse görüşme yaptığımız yaşlılardan edindiğimiz bilgilere bakılırsa bu eğlenceler, daha evvelki yıllarda, günlerce sürmekteydi.

Erzurum'un merkeze bağlı Yoncalık köyündeki düğünleri anlatan Halit Dursunoğlu, bu köyde düğünlerin 3 gün 3 gece sürdüğünü, masrafın ve hizmet işinin baş sağdıç ve diğer sağdıçlar ile damat evi tarafından üstlenildiğini, düğünde 3 gün 3 gece yeme-içme, muhabbet, eğlence ve şenliğin zirveye çıktığını belirterek düğünün ikinci gününden, "kısır gecesi" olarak bahsetmiş ve düğün merasimleri içinde en fazla katılımın bu gece olduğunu ifade etmiştir¹⁸.

1972 yılında, Azap köyü ile ilgili yaptığı lisans tezinde, Şükür Görmüş, düğünlerin dört gün sürdüğünden bahseder ve kısır gecelerinin de böylece dört gün erkek toplulukları arasında devam ettiğini belirtir¹⁹.

Kısır gecesini tanımlayan birçok kaynakta kesin olarak belirtilen bir zaman vardır ki o da bu gecelerin düğünden bir önceki günün akşamından başlayıp düğün gününün sabahına kadar sürdüğüdür. Hatta bu süre, kısır gecesini tanımlarken temel alınmıştır:

" Kız evinde kına gecesi yapıldığı sırada, oğlan evinde "kısır gecesi" yapılır."²⁰

" Kadınların ve genç kızların kına gecesi yaptığı esnada güveyinin arkadaşları bir araya gelerek eğlenirler."²¹

"Kız evinde kına yapılırken oğlan evinde de kısır gecesi yapılırdı [...] Geç saatlere kadar eğlenirlerdi."²²

Düğüne bağlı olarak kısır gecesinin, haftanın belirli bir gününde yapıldığını söylemek mümkün değilse de özellikle şehir merkezinde hafta sonuna denk getirildiğini belirtmek gerekir. Eski uygulamalarla ilgili olarak Hülya Taş'ın tespitleri ise şöyledir: "Kına gecesi ve kısır gecesi ekseriyetle perşembe geceleri yapılır. Cuma günü de gelin baba evinden davul zurna eşliğinde alınarak yazın

¹⁸ Halit Dursunoğlu, "Kaybolmaya Yüz Tutan Kültürümüz ve Erzurum'un Direnen Kültürü-2", Beyazdoğu, Sayı: 15, Erzurum, 2008, s. 20

¹⁹ Şükür Görmüş, *Azap Köyü Folklor ve Etnoğrafyası*, Erzurum, 1972, s.184-194

²⁰ Lütfi Sezen, *Erzurum Şehir Folkloru*, Erzurum 2007, s. 93

²¹ Düzgün, *a.g.e.*, s. 15

²² Hülya Taş, "Erzurum'da Kına ve Düğün Manileri", Millî Folklor, Yaz, 1995, s: 95

faytona, kışın ise “zanka” denilen kapalı kızaklara bindirilip şehirde bir tur attıktan sonra oğlan evine getirilirdi.”²³

Günümüzde aldığı şekil itibariyle kısır geceleri, “genellikle düğün akşamları ve çoğunlukla akşam saatlerinde başlayıp gece yarısına kadar süren bir eğlence” olarak tanımlanabilir. İleride farklı başlıklar altında daha detaylı açıklanacağı üzere, alkollü içki alınıp alınmaması, mekânın elverişli olup olmaması, damadın sosyal statüsü ve arkadaş grubu gibi etkenlere göre bu süre uzayıp kısalabilmektedir. Kimi zaman sabahın ilk ışıklarına kadar sürerken kimi zaman (özellikle şehir merkezinde ve belli eğlence mekânlarında düzenlenenlerde) gece 24 civarında sona ermektedir.

III. Mekân

Kısır gecelerinin düzenlendiği mekânları etkileyen birçok faktör sıralanabilir. Bu gecelerin, köy ve kırsal kesimde yapılması ile kent merkezinde yapılması, damadın ekonomik durumu, mekân açısından en belirleyici faktörlerdir. Bunların yanında, kısır gecesinin yapıldığı mevsim, kültürel durum, damadın statüsü ve arkadaş çevresi gibi pek çok etken de mekân seçimi konusunda etkili olmaktadır. Bunlara, çağımızdaki gelişmeler de (iletişim araçları, kültürün dönüşmesi, yaşam alanlarındaki farklılaşmalar) eklendiğinde seçilen mekânları tasnif etmek de güçleşmektedir.

Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü adlı eserinde, Nebi Özdemir, eğlence mekânlarını her ne kadar temel olarak, “açık ve kapalı mekânlar”²⁴ olmak üzere iki ana başlıkta incelese de Erzurum'da kısır geceleri büyük çoğunlukla kapalı mekânlarda yapılır. Kapalı mekânların tercih edilmesinin sebeplerinden biri, hava şartlarının elverişli olmaması, diğeri ise geleneksel kısıtlamalardır. Eskiden beri kısır gecelerinde kimi zaman gençlerin içki içmesi ve özellikle sergilenen oyun ve anlatımlarda erotik unsurların sıkça yer alması, bu eğlencelerin kapalı mekânlarda yapılmasını bir anlamda zorunlu kılmaktadır. Çünkü bu durumda açık mekânlarda kontrol sağlanamayacak, çocuklar, yaşlılar ve kadınlar da buna şahit olacaktır.

Nebi Özdemir de bugün Türkiye'deki birincil sözlü kültürün veya geleneksel yaşamın egemen olduğu yerleşim birimlerinde, erkek toplantı ve eğlencelerinin genellikle “köy odası, kahvehane, varlıklı kimselere ait konaklar, geniş odalı düğün evleri” gibi geniş, kapalı mekânlarda gerçekleştirildiğini tespit etmiştir.²⁵

²³ Taş, a.g.m., s: 95

²⁴ Özdemir, a.g.e., s. 93

²⁵ Özdemir, a.g.e., s. 99

Kısır gecelerinin düzenleneceği mekâna, özellikle 20-30 yıl öncesine kadar ve ağırlıklı olarak köylerde sağdıç, yani damadın olmazsa olmaz en yakını olan kişi karar vermekteydi. Bu uygulama eskisi kadar sık rastlanmasa da günümüzde bu şekliyle devam etmektedir. Kısır gecesini tertip etmek sağdıçın görevi ve sorumluluğundadır. Dolayısıyla kısır gecelerinin tertip edildiği mekânlardan biri - eğer müsaitse- sağdıçın evidir²⁶. Uygun olması halinde damadın evinde de yapılabilir²⁷. Bu mekân, kimi kez köyde veya şehirde münasip bir odadır²⁸. Özellikle kırsal kesimde -varsa- varlıklı kimselerin konakları da kısır gecelerinin yapıldığı mekânlar arasında yer alır²⁹. Bütün bunlar dışında, özellikle köylerde, daha önceden temizlenen ahır veya merak (evin, tahıl, saman v.s konan geniş bölümlü odası) de bu eğlenceler için kullanılabilir. Yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz ilginç bir bilgi de müsait zamanlarda yani tatil zamanlarında okulun bu amaçla kullanıldığı şeklindedir.

Köylerde, özellikle eskiden önemli bir sözlü kültür ortamı olan ve önemli toplumsal işlevlere sahip bulunan köy odaları, kısır gecelerinin yapıldığı vazgeçilmez mekânlardan biridir. Bu odalara kimi yerlerde düğün odası denildiğine de şahit olmaktayız³⁰.

Gerek köylerde gerekse şehir merkezlerinde kısır geceleri için seçilen mekânlar arasında kahvehaneler önemli bir yer tutar. "Erkekler arasında düzenlenen ve "kısır gecesi" olarak adlandırılan eğlence toplantıları için de kahvehaneler tercih edilebilir."³¹

Bütün bunların yanında ilçe merkezleri ve şehirde farklı mekânların kullandığını söylemek mümkündür. Lütfi Sezen, Erzurum Şehir Folkloru adlı eserinde bu durumu belirten tespitlere yer vermiştir: "Oğlan evinde "kısır gecesi" yapılır. Bu gece, damadın etrafında toplanan gençler arasında (bazen de sağdıçın evinde) düzenlenir. Hali vakti yerinde olan bazı sağdıçların lokanta tutmak suretiyle, içkili, yemekli eğlence düzenledikleri de olur."³²

Son yıllarda Erzurum'da şehir merkezinde turizme yönelik otellerin kurulması ve yaygınlaşması ile buralarda yer alan canlı müzikli ve içkili veya discolu bir takım salonlarda da (az da olsa) bu tür eğlencelerin düzenlendiği gözlemlenmektedir.

²⁶ Hüseyin Baydemir, *Göztepe Köyü Folkloru ve Etnoğrafyasından Seçmeler*, Erzurum 1994, s.11

²⁷ İbrahim Alaeddinoğlu, *Hınıs Folklorundan Örnekler*, Erzurum 1979, s. 26

²⁸ Görmüş, *a.g.e.*, s. 184

²⁹ Cihat Saka, *Pasinler Eğilmez (Sülügü) Köyü Folkloru*, Erzurum 1987, s. 119

³⁰ Dursunoğlu, *a.g.y.*, s. 20

³¹ Dilaver Düzgün, *Erzurum'da Kahvehaneler ve Aşık Kahvehanesi Geleneği*, Ankara, 2005, s. 119

³² Sezen, *a.g.e.*, s. 93

Aslında kısır geceleri için seçilen mekânların değişimi ve dönüşümü aynı zamanda bu gecelerin içeriğini ve kültürel birikimini de yok etmeye başlamıştır. Bu durumu, Türkiye ölçeğinde ifade eden Nebi Özdemir'in ifadeleriyle sunmak mümkündür: "Kitle iletişimi, ulaşım, eğitim, kentleşme, teknolojik gelişmeler, yerel kanaat liderlerinin bir bir yok olmaları veya etkisizleşmeleri gibi sebeplerden dolayı, köy odaları ve kahvehaneler içerik biçim ve işlev açılarından değişmeye başlamıştır."³³

IV. Eğlence

A. Hazırlık

Kısır gecelerinin hazırlığından bahsederken en önemli faktörler, sağdımcı kim olacağı, masrafların kim veya kimler tarafından karşılanacağı, mekânın belirlenmesi ve hazır hale getirilmesi, çalgı veya çalgıcıların belirlenmesi, yeme-içme hazırlığı ile katılımcıların davet edilmesidir.

Köylerde ve kırsal alanda özellikle düğünlerin günlerce sürdüğü hallerde, bu hazırlıklar özellikle sağdıç ve damadın arkadaşları tarafından beraberce yapılmaktadır. Bu tür hazırlıklara, örnek olması açısından Halit Dursunoğlu'nun tespitleri verilebilir:

*"Masrafını ve hizmet işini baş sağdıç ve diğer sağdıçlar ile damat evinin üstlendiği bu düğünlerde [...] Önce damat ve baş sağdıç ardından da diğer sağdıçlar tıraş edilir. Tıraştan sonra baş sağdıç diğer sağdıçlara çay verir. Çay içilirken düğün programını ve yapacakları işleri tekrar istişare ederler. Bir de düğünün bu ilk gününde köylünün ve köy büyüklerinin düğünün başladığından iyice haberi olsun diye baş sağdıç tarafından verilen öğle ve akşam yemeklerine davet edilecek olanların ayrı ayrı tespitlerini yapar ve liste oluştururlar. Bu listeleri köyün bekçisine verirler. Bekçi de bu listedekileri baş sağdıç adına gelecekleri yemek vaktine göre düğün odasına davet eder."*³⁴

Kısır gecesi hazırlığında, ilk iş sağdımcı belirlenmesidir. Aşağıda, "kurallar" başlığı altında ele alınacağı için burada sağdıç ve görevlerinden ayrıntılı bahsedilmeyecektir. Damadın en yakınında bulunan ve düğün boyunca damadın yanından ayrılmayan sağdıç, genellikle damadın en yakın arkadaşıdır. Kısır gecesi planlanırken sağdıç da bu planlamaya gerek fikirleriyle gerekse ekonomik katkılarıyla dâhil olur. Genellikle bir hafta kadar önce başlayan hazırlık yeterlidir. Bu süre içinde mekân belirlenir ve hazır hale getirilir.

³³ Özdemir, a.g.e., s.95

³⁴ Dursunoğlu, a.g.y., s. 18

Daha sonra yapılacak en önemli hazırlık, yeme içme hazırlığıdır. Bu, daha çok damadın ve sağdıçın ekonomik durumuna bağlıdır. Kısır gecesinin içkili veya içkisiz olması aynı zamanda yemek için yapılacak hazırlıkların daha teferruatlı veya sade olmasını belirlemektedir.

Kısır geceleri için yapılacak önemli hazırlıklardan biri de çalgıcıların belirlenmesi ve onlarla ön görüşme yapılmasıdır. Eskiden özellikle kırsal alanda kısır gecesine civar köylerden veya şehirden çalgıcılar (davulcu, zurnacı) getirtilirdi³⁵.

Köylerde genellikle davet, sözlü olarak veya davul zurna eşliğinde dolaşarak ilan etme biçiminde gerçekleşmektedir. Şehirde ise eskiden sözlü olarak damadın ve sağdıçın arkadaşlarına günler önceden sözlü haber verilirken günümüzde yazılı bir davetiye gönderme veya teknolojik imkânlardan (cep telefonu, internet v.b) yararlanma daha yaygınlaşmıştır.

B. Katılımcılar

Kısır gecelerinin katılımcıları erkeklerdir. Bayanlar bu gecede yer almazlar. Anadolu'da, kimi zaman erkek topluluklarının eğlencelerinde bayanlar, "hizmetkâr ve eğlendirici" olarak yer alsa da³⁶ Erzurum'da kısır gecelerinde bayanlar, bu anlamda da yer almazlar.

Erzurum'da kısır gecelerinin asıl katılımcıları, damat ve onun arkadaşlarıdır. Bu durumu, Hayati Yavuzer de "kısır gecesinin daha ziyade köy delikanlılarının içip eğlenmesi için düzenlendiği" biçimindeki dikkatleriyle teyit etmektedir³⁷.

Kısır gecelerine genellikle kız tarafından kimse katılmaz. Ancak özellikle köylerde ve günübürlük ulaşımın mümkün olmadığı zamanlarda kız tarafı da düğüne katılmak üzere bir gün önceden gelmek durumunda ise kız tarafının erkekleri de bu gecede –kurallara uymak ve cezalara katlanmak- koşuluyla yer alabilirler.

Her ne kadar kısır gecesini gençlerin etkin rol üstlendiği bir eğlence ise de köylerde bazen kamu görevlileri, büyükler ve çocuk yaşta kiler de kısır gecelerine katılabilirler. "Köy imamı başta olmak üzere misafir ve yaşlılar üst başta oturacak şekilde yerleşerek otururlar."³⁸ Bu, yalnızca köylerde rastlanılan bir durumdur. Zaten köylerde bu geceye katılan yaşlı veya çocuklar, gecenin ilerleyen saatlerine

³⁵ Hayati Yavuzer, Erzurum Yoncalık Köyü Folkloru, Erzurum 1975, s. 21

³⁶ Özdemir, a.g.e., s.119

³⁷ Yavuzer, a.g.e., s. 21

³⁸ Saka, a.g.e., s.119

kadar kalamazlar. Şehirde, genellikle kısır geceleri hem daha az ve damada yakın bir topluluktan hem de gençlerden oluşur.

Bu gecelerin en vazgeçilmezleri, çalgıcılar ve bu gecelerin müdavimi olan oyun çıkarıcılarıdır. Bu oyun kurucular, genellikle sıkça kısır gecelerine katıldıklarından ve bu işi zevkle yaptıklarından geceyi hem eğlenceli hem hareketli hale getirirler. Aynı zamanda geleneğin de taşıyıcısı konumundadırlar. O yüzden bu tarzdaki kişiler hem tanınırlar hem de özellikle küçük yerlerde en başta davet edilenler arasında bulunurlar.

C. Kurallar (Eğlencenin kuruluşu-işleyişi ve cezalar)

Kısır gecesinin en önemli kurallarından biri "sağdıç"ın belirlenmesidir. Çünkü sağdıç, damat gibi kısır gecelerinin olmazsa olmazıdır. Sağdıç, adeta bir vasi, avukat, koruma görevlisi sorumluluğunu üstlenir. Çoğu zaman, damat adına karar veren kişidir. Özellikle köylerde sağdıç, kısır gecelerinde damattan daha önemli bir fonksiyona sahiptir ve damattan daha çok sorumluluk ve görev sahibidir. Dolayısıyla sağdıç olan kişi, bir anlamda damada karşı dostluk ve sadakatini ispatlamış olacaktır. Özellikle kısır gecesine geleneğinin katı olduğu köylerde sağdıç, damadın yakın arkadaşları arasından birinin ısrarlı olmasıyla belirlenir. Bu istek aynı zamanda ekonomik olarak da belli sorumlulukları üstlenmek anlamına geldiğinden genellikle mali durumu elverişli olan kişiler sağdıç olma konusunda ısrar ederler. Bununla birlikte kimi zaman, (özellikle şehir merkezi veya ilçelerde) sağdıç, damat belirler. Sosyal statü anlamında damadın daha üst seviyede olması durumunda sağdıçın ekonomik katkısı ve diğer sorumlulukları daha sınırlı kalır. Günümüzde, özellikle şehir merkezinde, sağdıçlık geleneğinin gerek sorumluluk gerekse fonksiyon olarak daha hafiflediğini ve sembolik bir değer taşıdığını söylemek mümkündür.

Sağdıçın en önemli görevi, damadı korumak ve onun adına verilecek kararlarda birinci derecede muhatap olmaktır. Özetle, sağdıç hiçbir konuda, "ben karışmam" diyemez. Bu birinci kuraldır.

Şehir merkezinde pek rastlanmayan, ancak köylerde ve ilçelerde "delikanlı başı" diye adlandırılan kişiler vardır ve bunlar kısır gecelerinde organizasyonun kusursuz işlemesi ve düzenin sağlanmasında diğer "delikanlılar" ile işbirliği içinde görev yaparlar. Gerek gecenin akışı, hizmet gibi durumlarla gerekse eğlence ve cezaların uygulanması ile ilgili olarak delikanlı başının başkanlığında ciddi bir organizasyon söz konusudur. "Delikanlıların kanunları çok ağırdır. Bunun için çok disiplin ister. Düğün başlarken delikanlı başı bütün delikanlıyı sayarak teslim

alır. Düğünün sonuna kadar hiçbir delikanlı, delikanlı başından izinsiz bir yere gidemez. Gittiği takdirde cezalandırılır.”³⁹

“Eğlence sırasında yüz kızartacak hareketlerde bulunan kişilere delikanlı başı tarafından ceza verilir. Bu ceza yalnız bir geceye mahsus değildir. Bütün düğüne şamildir. Ceza şekli işlenen suça göre değişir. Suç hafifse beş veya on kilo yiyecek aldırıp delikanlılara dağıtılır. Suç ağır ise soğuk suya bastırılır. Sonra da düğünden ihraç edilir.”⁴⁰

Kimi köylerde, kısır gecelerinde düğün başlamadan önce iki kesim oluşur. Bu, damadı kaçıran fidyeye benzer bir bahşiş almak yahut bir akıl veya çeviklik ispatı için yapılabildiği gibi gecede daha dikkatli olunması için de yapılan bir uygulamadır. “Böylece düğüne gelenler, ikiye ayrılmış olur: “Sağdıçlar” ve “Hırsızlar”. Bunun sebebi, düğünlerde “güveyi (damat) çalma” hakkına sahip olanların belirlenmesidir⁴¹. Bazı yörelerde de bu iki karşı grup, damat ve delikanlılar ile evli grubu arasında olur. Evliler damadı kaçıran delikanlılardan hediye alırlar⁴².

Kısır gecelerinde oturma düzeni de önemli bir kuraldır. İlerleyen saatlerde geceden ayrılarak gençleri baş başa bırakacak olan yaşlılar, içinde bulunulan mekânın daha itibarlı bir yerinde otururlar. “Köy imamı başta olmak üzere misafir ve yaşlılar üst başta oturacak şekilde yerleşerek otururlar.”⁴³ Kimi zaman damat ve sağdıç odanın aynı itibarlı yerinde otururken bazı durumlarda damatla sağdıç saygı gereği kapının girişine bir yerde beklerler. “Sağdıçla begi [damat] odanın üst köşesindedirler. Etraflarında delikanlıların yaşta büyükleri yer alır. Kapının arkası küçük delikanlılarıdır.”⁴⁴ “Sağdıç ve damat, akşam herkesten önce sağdıçın evine giderler. Tam kapının karşısındaki bir yere iki sandalye konur. Damat ve sağdıç bu sandalyelere otururlar ve diğerlerinin gelmelerini beklerler.”⁴⁵

Kısır gecelerinde en önemli kurallardan biri de gelenlere özenle misafirperverlik göstermektir. Bu konuda en önemli görev, damat ve sağdıca aittir. “İçeri giren her kişi için damat ve sağdıç ayağa kalkarlar. Ayağa kalktıkları kişi “otur” demedikçe ayakta beklemek zorundadırlar. Eğer yanlışlıkla veya herhangi bir vesile ile otururlarsa ceza alırlar. Bu ceza çoğu kez dayak veya her

³⁹ Görmüş, *a.g.e.*, s. 185

⁴⁰ Görmüş, *a.g.e.*, s. 187

⁴¹ Dursunoğlu, *a.g.y.*, s. 18

⁴² Görmüş, *a.g.e.*, s. 191

⁴³ Saka, *a.g.e.*, s. 119

⁴⁴ Görmüş, *a.g.e.*, s. 185

⁴⁵ Baydemir, *a.g.e.*, s. 11

ikisinin vücuduna iğne batırma şeklinde uygulanır. Bu esnada damat ve sağdıçın konuşması, gülmesi veya bağırması durumunda tekrar ceza verilir.”⁴⁶

“Bazen sağdıçtan başlamak şartıyla, sırayla herkese bir türkü söylenir. Söylemek istemeyene veya başka birisi tarafından söylenen bir türküyü söyleyene ceza verilir. Bazen de bütün gençler kalkıp bar oynarlar. Sağdıç ve damat da bu oyuna iştirak etmek zorundadırlar. Aksi takdirde dayak cezasına çarptırılırlar.”⁴⁷

Kısır gecelerinde en önemli kurallardan biri de damat ve sağdıçın gece boyunca söylenen ve istenen her şeyi yerine getirme zorunluluğudur. Bunu yerine getirmeme durumunda çok ağır cezalara (dayak, elbiselerini çıkarma vb.) çarptırılırlar.

Kısır gecesine katılanların önemli bir sorumluluğu da sabah gelin almaya gitmektir. Günümüzde kendi aracı olanlar çoğunluktadır; arabası olmayanlar da taksi tutarak gelin almaya gitmek sorumluluğunu hissederler. Bunu yerine getirmeyenler çok kınanırlar. Eskiden araba yerine kızak veya fayton tutmak gerekirdi. “Kısır gecesine katılanlar, ertesi gün taksi tutarak (eskiden fayton tutulurdu) gelin getirmeğe giderler. Kısır gecesine katılıp da gelin almaya gitmeyenler ayıplanırlar.”⁴⁸ “Kısır gecesine gelen ve gündüz düğün yemeğine davet edilenler ertesi gün birer fayton veya taksi tutarak gelin getirmeye giderler. Bu vazifeyi yapmayanlar ayıplanır.”⁴⁹

Bütün bu uygulamalardan anlaşılacağı üzere Erzurum'da kısır gecelerinde kurallar ve cezalar çok ağır olup buna uymak ve katlanmak, güçlü ve dayanıklı delikanlı kimliğini ispatlama amacına yönelik olduğu gibi saygı ve töreye bağlılık göstermek suretiyle ahlak ve erdemlilik sergileme amacına da hizmet etmektedir. Bu bağlılık ve sadakat, bir anlamda gençlerin göreneklerini yaşatması için yaşı daha büyükler tarafından bir öğreti haline getirilmekte ve bir eğitim yolu olarak kullanılmaktadır. Günümüzde şehir merkezinde daha yoğun olmak üzere gençlerin bu ağır cezalara karşı olduklarını ve bu kuralları saçma bulduklarını söylemek mümkündür.

D. Yeme İçme

Türk kültüründe, insan hayatında meydana değişikliklerin yemekli tören ve ziyafetlerle kutlanması önemli bir gelenektir. Bu ziyafetler, yalnızca açlığı gidermek amacıyla olmayıp içinde pek çok sosyo-kültürel olguyu barındırmaktadır. “Basit anlamda yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan temel

⁴⁶ Baydemir, *a.g.e.*, s. 11

⁴⁷ Baydemir, *a.g.e.*, s. 11

⁴⁸ Sezen, *a.g.e.s.* 94

⁴⁹ Sebahattin Bulut, *Damla Damla Erzurum*, Ankara 1989, s. 137

ihtiyaçlardan ilki olarak algılanan beslenme, gerçekte kültürel ve bireysel farklılığın ortaya konulduğu bir alan durumundadır.”⁵⁰

Erzurum’da kısır gecelerinde yeme-içmeyi belirleyen temel unsur, alkollü içki (rakı) olup olmamasıdır. Bu durum, kısır gecelerindeki yalnızca yemek unsurunu değil diğer unsurları ve gecenin seyrini de etkileyen bir özelliktir.

Kısır gecelerinde sunulan yemek ve içki, damat, sağdıç ve damadın ailesi ile ilgili önemli bir statü meselesidir. Bu statü, daha çok ailenin ekonomik durumuyla ilgilidir. Günümüzde içki sunulup sunulmaması, daha çok inanç veya siyasi duruş anlamında bir mesaj içerirken, geçmişte bu anlamda önemli bir farklı uygulamanın olmadığını, yalnızca ekonomik durumu yerinde olanların içkili, imkânları kısıtlı olanların ise içkisiz yemek verdiklerini gerek yaptığımız görüşmelerden gerek yazılı kaynaklardan yola çıkarak söyleyebiliyoruz. Kısır gecelerinin –ki Erzurum’da yemek kültüründe vazgeçilmezdir- en önemli yiyeceği ettir. Genellikle haşlama olarak sunulan et, ekonomik durumu yerinde olan ailelerin gerek şehirde gerekse köylerde vazgeçilmez ikramları arasındadır:

“Kız evinde kına gecesi olduğu sırada oğlan evi taraftarlarının gençleri de kendilerine “gıssır gecesi” yapalar Koç veya Düce [kısır inek] keserler. Yerlere kilim, cecim gibi sergiler serilir. Sonra ekmek tahtası peşgun ve bakır tebsiler dizilir. Üzerlerine yiyecek ve içecek şeyler konulur.”⁵¹

Kısır gecelerinin içkili yapılması durumunda, mutlaka yörede meşhur sanatçı veya çalgıcıların da çağrıldığı ve gecenin çok geç saatlere kadar sürdüğünü söylemek mümkündür. Bu durumda eğlenme, daha çok; müzik dinleme, söyleme ve oynama (dans) ağırlıklı seyreder. Yaşlılar ve küçük çocuklar büyük çoğunlukla hiç katılmazlar.

Kısır gecelerinin içkisiz yapıldığı durumlarda gecenin akışında geleneksel eğlenme biçimlerinin (taklit, oyun çıkarma v.b) daha etkin olduğunu söylemek mümkündür. Elbette et, hali vakti yerinde olan ailelerin vazgeçilmez ikramları arasındadır. Bunların yanında, kısır gecelerinin kiminde pasta, kahvaltılık yiyecekler, kuru yemiş, çay, meşrubat sunulmaktadır.

İçkili yapılan kısır gecelerinin günümüzde oldukça azaldığını söyleyebiliriz. Bunun sebebini, görüştüğümüz insanların çok büyük bir çoğunluğu, ekonomik nedenlere bağlamışlardır. Ancak, bu konuda eskiye göre daha muhafazakâr bir tutumun tercih edilmesini de nedenler arasında saymak gerekir.

⁵⁰ Özdemir, *a.g.e.*, s. 177

⁵¹ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 21

E. Giyim-Kuşam

Kısır gecelerinde, düğünde görüldüğü şekliyle (özellikle günümüzde) özel bir giyim şekli dikkat çekmez. Bilindiği gibi Türk insanı, her türlü tören, eğlence veya kutlamaya, yeni veya temiz giysilerle katılmaya çalışır. Bu, daha çok bireylerin ekonomik durumuyla ilgilidir. Katılımcılardan, orta yaş ve üzeri olanlar çok özenli giyinmezler. Kısır gecelerinde özellikle ergenliğini geçmiş ve delikanlı çağında olanların daha çok yeni kıyafetler giymeye çalıştıklarını söylemek mümkündür. Ancak, genellikle daha rahat ve spor kıyafetlerle katılırlar. Daha çok köylerde ve geleneğe bağlı olan kesimlerde damat ve sağdıçın mutlaka takım elbise giydiklerini söylemek mümkündür. "Damada "Damatlık (güveyilik) Elbisesi" giydirilir. Siyah ya da lacivert renkteki takım elbisenin içine beyaz gömlek ve takımla uyumlu bir kravat damat elbisesinin en belirgin özellikleridir."⁵²

Günümüzde, özellikle de şehir merkezinde, damat ve sağdıçın da pek takım elbise giyinmediklerini bu giysilerini düğüne sakladıklarını söylemek mümkündür.

F. Oyunlar

Kısır gecelerinde oynanan oyunların genellikle dramatik nitelikte olduğu görülmektedir. Bu oyunlarda bir takım kaba hareketlerle sağlanan gülmece unsuru ile cinsel dışavurumun çok belirgin olduğu erotik unsurlar ağır basar. Bunun yanında zekâ ispatı ve dayanıklılık (bedensel ve psikolojik) testi de bu oyunların gözlenen temel fonksiyonları arasındadır. Oyunlardaki dayak, su dökme v.b birçok değişik ceza çeşidi, bu gecelerin vazgeçilmezleri arasındadır.

Bu işi meslek edinmeyen ancak gönüllü olarak oyun kuruculuğu ile tanınan kişilerin başlattığı bu oyunlara katılım mecburidir. Yani damat ve sağdıç da dâhil olmak üzere orada bulunanların hepsi bu oyunlara katılmak, cezalara itiraz etmeden katılmak durumundadırlar. Günümüzde özellikle okumuş ve şehirli gençlerin bu durumu eleştirdikleri ve kınadıkları da gözlenen durumlar arasındadır.

Kısır gecelerinde oynanan oyunların oynanma şekli ve içeriklerinin anlatılması bu çalışmanın kapsamını zorlayacağından, yalnızca bazılarının isimlerini vereceğiz. İlgilenenler, belirtilen kaynaklara ulaşarak bu oyunların içerikleri hakkında bilgi edinebilirler.

---

⁵² Dursunoğlu, *a.g.y.*, s. 18

“Yüzük Kimde, Kabak, Suya Bastırma, Çanta, Soğan”⁵³ “Yüz Karartması, Fotoğraf Çekme, Bana Benze”⁵⁴, “Keçi mi Köpek mi, Mekke’den ne İstersiniz, Yatsı Namazı, Milletvekilinin Köyü Ziyareti, Tuvalet Yapımı”⁵⁵, “Deli kız sinin geliyor”⁵⁶, “Poşa oyunu, Tezeç [tezek] oyunu”⁵⁷

Erzurum’da yapılan kısır gecelerinde en çarpıcı unsurlardan birisi de erotik öğelerdir. Hatta Erzurum’daki eğlenceler arasında müstehcenliğin en fazla olduğu durumun kısır gecesi olduğunu söylemek abartılı olmaz. Bu unsura en fazla, sergilenen dramatik oyunlarda rastlanmaktadır. Erzurum Köy Seyirlik Oyunları adlı eserinde, bu konuya dikkat çeken Düzgün, kısır gecelerinden bahsederken şu cümlelere yer verir: “Özellikle kaba el-kol hareketleriyle yapılan şakalaşmaların sürprizli oyunların sıkça görüldüğü kısır gecesinde oynanan seyirlik oyunlar ve esprilerde erotik unsurlar önemli bir yer işgal eder. Bu özelliklerinden dolayı küçük çocuklar ve yaşlılar geceye kabul edilmez. Güveyinin akranları davet edilir.”⁵⁸

Kısır gecelerinde oynanan kimi oyunlar, tamamen erotik öğelerden oluşmaktadır. Bu unsurlar bazen sözlü olarak ifade edilirken bazen de doğrudan hareketlere dayalı olarak, kadın ve erkek cinsel organını temsil eden işaretlerle ifade edilir. Erkeklerin bir arada bulunduğu kısır gecelerinde bir etek veya başörtüsüyle kadın rolünü üstlenen erkekler, aynı zamanda bir takım kaba cinsel hareketlerde de bulunurlar. Bunların dikkatle izlenmesi, gülünmesi ve gayet doğal bir algılamayla karşılanması tespit edilmiştir. Özellikle, bu oyunlarda kadın rolünü üstlenen kişi bulmakta zorluk çekilmesi de gözlenen durumlar arasındadır.

Gözlemlerimiz, bu gecelerdeki erotizmin fazlalığını, gelenekler sebebiyle sakıncalı görülen bir takım duyguların, bu tür oyunlarla dışa vurulduğunu ve kapalı köy hayatında bu tür eğlencelerin bir anlamda tatmin aracı olduğunu belirten Dilaver Düzgün’ün⁵⁹ bu tespitlerini teyit edici niteliktedir. Bize göre, müstehcenlik ve erotizmin bu gecelerde fazlaca ortaya konması bir bastırılmışlığın, uygun ortam bulunduğu için dışavurumudur. Bu dışavurumun fazlalığı, aynı zamanda bu konudaki baskının da fazlalığının göstergesidir. Çünkü benzer bir durumu, yine bu gecelerde yoğun olarak yer alan şiddet içerikli oyun ve cezalarda görmek mümkündür. Günümüzde, kısır gecelerindeki bu

⁵³ Baydemir, *a.g.e.*, s. 12-14

⁵⁴ Alaeddinoğlu, *a.g.e.*, s. 27

⁵⁵ Adıgüzel, “*a.g.y.*”, s.12

⁵⁶ Cihat Saka, *a.g.e.*, s. 121

⁵⁷ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 22

⁵⁸ Dilaver Düzgün, *Erzurum Köy Seyirlik Oyunları*, Ankara, 1999, s. 15

⁵⁹ Düzgün, *a.g.e.*, s. 66

unsurların, şehir merkezinde azaldığı görülmektedir. Bu durum, yukarıdaki tespitlere haklılık kazandırmaktadır.

G. Müzik

1. Kısır Gecesinde Kullanılan Çalgılar ve Bu Geceye Katılan Çalgıcılar

Günümüzde, kısır gecesinde zilli tef-klarnet (sallama tef-granata), davul-zurna başlıca kullanılan çalgılardır. Kısır gecesinin kapalı mekânlarda yapılması nedeniyle zilli tef ve klarnetin tercih edildiği görülür. Davul-zurna ise sesinin fazla olması nedeniyle bar oynarken ve gelin çıkarma esnasında kullanılır. Kısır gecelerinde çalınan klarneti, Erzurum kültürüne, askerliğini bandoda yapan müzisyenler kazandırmıştır. Klarnet çalanın olmadığı yıllarda, bu sazın yerine 'mey' çalgısı kullanılırdı. Volümünün az oluşu nedeniyle mey, yerine klarnet tercih edilmektedir.

Çalgı ve çalgıcıların olmadığı geçmiş yıllardaki kısır gecelerinde insanlar, ses üretebileceği ve ritim tutabileceği çeşitli çalgılar icat etmişlerdir. Saç tarağının üzerine kâğıt koyarak mey çalgısına benzer ses üretmişler, teneke, tencere ve testileri de vurmali çalgı yerine kullanmışlardır. Günümüzde ise davul-zurnanın yanı sıra, elektro bağlama, org, kasetçalar, cd çalar ve dizüstü bilgisayar gibi teknolojik araçlardan faydalanılmaktadır.

Kısır gecesinde çalgıcıların çok önemli bir yeri vardır. Gecenin ahengi ve akışı onların ustalığına bağlıdır. Usta-çırak ilişkisi içerisinde öğrendikleri müzikleri, bu tür gecelerde icra ederek Erzurum kültürünü gelecek kuşaklara aktarmada önemli bir görev alırlar.

Kısır gecesine katılan çalgıcıların sistemli bir müzik eğitimleri yoktur. Dolayısıyla nota bilmezler. Ancak, güçlü bir müzikal hafızaya sahiptirler. Birkaç çalgı aletini çalabilir ve kısır gecesinde söylenen ezgilerin sözlerinin tamamına yakınına bilirler. Davul-tef ve zurna-klarnet çalanlar aynı zamanda ezgilerin sözlerini söyleyerek gecenin ahengini yüksek tutmaya çalışırlar. Düğün sahibi ile anlaştıkları ücret dışında, kısır gecesinin ilerleyen saatlerinde ve gelen istek sonrası çalgıcılara para takdim edilir. Çalgıcılar, bu aldıkları ek paraya "pasa" derler.

Geçmişten günümüze Erzurum kısır gecelerine iştirak eden çalgıcılardan bazıları şunlardır: Ağa Dede Keskin, Arzutuli Faruk, Arzutuli Kemal, Bahattin Dumlu, Burhan, Bülent, Cazim Demir, Cemil, Davulcu Daştan, Dursun Davul, Fahri Koçoğlu, Faruk İçoğlu, Gafur Emi, Galalı Memmet, Gani Koçoğlu, İlhami Uslu, Kadir Özalpoğlu, Köksal, Muharrem Sezer.Selahattin Dumlu, Selami Kelkitli, Şahap, Umudumlu Muhlis.

2. Kısır Gecesinde Çalman Ezgilere Genel Bir Bakış

Kısır gecesinde sunulan ezgileri, ağır ve hareketli olmak üzere iki gurupta sınıflandırabiliriz.

İcra edilen ağır ezgiler içerisinde Tatyân Havaları, Köroğlu Ezgileri, Sümmani Ağzı ve Erzurumlu Emrah'tan derlenen türküler, kısır gecesinde ayrı bir yere sahiptir.

Tatyânlar, Hüzzam (Muhâlif), Segâh çeşnili bir makam (özel ezgi kalıbı) ile sunulurlar. Güftelerinde Arapça, Farsça kelimeler ağırlıklı bir biçimde yer alır. Genellikle "aman aman", "adi-hadi leyli leyli" "efendim gel", "bir tanem gel gel" gibi dolgu kelimeleri görülür. Yaşlıların ve çocukların katıldığı kısır gecesinin başlangıç saatlerinde söylenen tatyân havalarından en çok bilineni, "Dün gece yar hanesinde yastığım bir taş idi" isimli türküdür.

Âşıklık geleneği, Erzurum'da önemli yere sahiptir. Doğal olarak bu kültürel miras, kısır gecelerinde de yer alır. Âşıklık geleneğinin önemli temsilcilerinden Erzurumlu Emrah ve Âşık Sümmani'ye ait ezgiler bu gecede seslendirilerek gelecek kuşaklara âşıklık geleneğinin aktarılması da sağlanmış olur. Günümüz âşıklarına da ilham olan Emrah'a ait türkülerden kısır gecesinde en çok söylenenleri şunlardır: "Bu gün sabah ile visali yardım", "Tutam yar elinden tutam", "Uykudan uyanmış gözleri bir hoş."

Bu tür âşık müziklerinden biri de Sümmani Ağzı-Sümmani Tavrı'dır. Bu tavrıdaki ezgiler oldukça ritmiktir, genelde 5/8'lik usulde söylenmektedir⁶⁰. Kısır gecelerinde, Sümmani ağzı ile söylenen ezgilerin başında, "Ben razı değilem hicrana gama", "Ervah-ı ezelde levhi kalemde", "Narman kazasında bir gelin gördüm"adlı türküler gelir.

Kısır gecesinde ayrıca, Köroğlu türkülleri de seslendirilir. Kahramanlık, yiğitlik gibi motifleri içeren bu ezgilerin başında "Uca Dağların Başında" isimli türkü gelir.

Kısır gecesinde hareketli söylenen eserlerin ritmik yapıları içerisinde: 4/4 lük eserlerden; "Aya Bak Nice Gider (Kara Kız)", "Bir Dilim İki Dilim Üç Dilim Elma", 6/8 lik eserlerden; "Gülenber Sağar Goyuni", "Kapıda Kavun Yerler", "Sarı Kızı Aldım Çıktım Yaylaya", "Yükü Yükle dim Kediye", 12/8 lik eserlerden; "Bu Tepe Pullu Tepe", "Kavurma Koydum Tasa", "Kelo Gurban Söyleme", "Köprünün Başlarında", "Kürdün Gızı Çayda Gezer", "Tandır Koydum Paçayı", "Tello Gider Yan Gider", "Deli Kız Sinin Geliyor", 18/8 lik eserlerden; "Derede Gum Gaynıyor

⁶⁰ Kenan Tuna, Erzurum Türkülleri ve Nazariyatı, Ankara 2005, s. 72

Bağdagü”, “Kutuda Karabiber” gibi türküler en çok söylenen eserlerin başında gelir.

3. Kısır Gecesinde Yer Alan Türkülerin Kullanım Amacına Göre Tasnifi

Kısır gecesinde sunulan müzikler üç ana başlıkta tasnif edilebilir. Bunlar; dinletiyeye yönelik sözlü ve sözsüz müzikler, Erzurum bar müzikleri ve eğlenceye yönelik müziklerdir.

a. Dinletiyeye Yönelik Sözlü ve Sözsüz Müzikler

Kısır gecesinde yapılan dinletiyeye yönelik sözlü ve sözsüz müzikler, ritmi ağır eserlerden oluşur. 1-1,5 saat süren bu bölümde, özellikle gecenin başlangıcında bulunan orta yaş üstü kişilere yönelik ve geceye katılanların tamamının gelmelerini beklerken; Tatyay, Köroğlu, Sümmani Ağzı ve Emrah'tan türküler söylenir. Kısır gecesinin sonunda da yine bu tür eserler çalınır ve söylenir.

Dinletiyeye yönelik eserlerde özellikle müzisyenler kendi hünelerini gösterirler. Zilli tef (sallama tef) ve klarnet (granata) tercih edilen çalgılardır. Geceye katılan insanların tanışma ve kaynaşma sürecinde herkesin bileceği türkülerle bu bölüm sonlandırılmaya çalışılır. Bu tür müzikleri insanlar daha çok dinler ve günün yorgunluğunu atarak sabaha kadar sürecek olan kısır gecesine adapte olurlar ve böylece eğlencenin ön hazırlığı sağlanmış olur.

b. Erzurum Bar Müzikleri

Kısır gecesinde, dinleti müziğinin ardından geceye katılacak olanların tamamının da katılması ile gecenin ikinci bölümü başlar. Yaşlıların ve çocukların ayrılmadan önce gençlerin bar tutması istenir. Davul-zurna eşliğinde bar oynamasını bilenlerin ortaya davet edilmesi, yukarıda belirtilen kaynaşmanın doruğa çıktığı andır. Çocukların özellikle izlemesi sağlanarak gelecek kuşaklara bu kültürün aktarılması hedeflenir ve erkek barları içinde; Başbar, İkinci Bar, Uzun Dere ve Hançer Barı en çok oynanan halk oyunlarıdır.

Şehirde apartman içerisinde düzenlenen kısır gecesinde davul-zurnanın sesinin fazla olması ve 5 ile 15 kişi arasında değişen sayının ele ele tutarak sıralanması zor olacağı için bar, sabah gelini çıkarmada, damadın ve gelinin evleri önünde oynanır. Şehirde ve köylerde müstakil kapalı mekânlarda düzenlenen kısır gecesinde ise barın dışarıda oynanarak sayıca katılımın fazla olması amaçlanır. Gecenin ilerleyen saatlerinde ve sabaha doğru gençlerin bar tutması, gelen teklifler doğrultusunda tekrarlanır. Bar tutanların “tey tey” söylemine karşılık izleyenlerin “can can” söylemeleri oynayanların ve izleyenlerin birlikteliğini vurgular.

c. Eğlenceye Yönelik Müzikler

Kısır gecesinde eğlenceye yönelik müzikler; dans öğeleri içeren hareketli türküler, oyunlu türküler ve mizahi türkülerden oluşur. Damat ve sağdıçın yanında gecenin ilerleyen saatlerinde kalan orta yaş gurubu ve askerliğini yeni bitirmiş gençlerin, rahatça figür sergileyecekleri, türkü sözlerini canlandıracakları, komik söz ve dans gösterileri sergileyecekleri bir ortam sağlanır.

Yaşlı ve çocukların ayrılmalarıyla, varsa alkol ikramı yanında önceden hazırlanan yemeklerin de ikramıyla “Kapıda kavun yerler”, “Kavurma koydum tasa”, “Kutuda kara biber”, “Bir Dilim İki Dilim Üç Dilim Elma” gibi türküler söylenir ve misafirler ikişer ikişer karşılıklı oynamaya davet edilir. Gece yarısından sonra, ilerleyen saatlerde, insanların uykusunu kaçırarak ve rehaveti özecek oyunlu türkülerin ve mizahi türkülerin sayısı artar.

Oyunlu türkülerden en çok söylenen ve oyunu sergilenenler arasında “Gülenber sağar goyuni”, “Kelo gurban söyleme”, “Köylü gızı çayda gezer”, “Deli kız sinin geliyor” adlı türkülerini sayabiliriz. Sözsüz olarak, sadece belirli bir ezgiyle oynanan “Dehlenk” oyunu, herkes tarafından oynanamaz. Bu oyunun figürleri, felçli bir insanın garip hareketleriyle insanları güldürmesi, daha önceden ağzına doldurduğu suyu püskürtmesi şeklinde güldürü ve eğlendirme amacını taşıyan bir takım hareketlere dayanır.

Mizahi türküler içinde ise komiklik ve yöresel esprileri içerisinde barındıran türküler seslendirilir. “Gelin kaynana yermesi”, “Deli kız sinin geliyor”, “Tandıra koydum paçayı” ve “Erzurum mahalleleri”, bunların başlıcalarındandır.

Sonuç

Türk kültüründe, içerdiği somut ve soyut öğeleriyle eğlenceler, yeterince ve derinlemesine incelenmemiştir. Diğer pek çok halk üretiminde olduğu gibi eğlenceler de her yönüyle Anadolu’da çeşitlenmekte, her bir eğlencede, bu yönüyle incelenecek pek çok unsur bulunmaktadır.

Erzurum’da erkeklerin bekârlığa veda partisi olarak tanımlanabilecek “kısır geceleri”, düğünden bir gece önce damat ve akranlarının beraberce sabaha kadar eğlendiği gecelere verilen isimdir. Bu gecelerle ilgili birçok unsur incelenmiş ve bu çalışmanın kapsamını aşacağı için yer verilemeyen birçok detay anlatılmamıştır.

Çalışmada da görülebileceği gibi aslında bu gecelerde yer alan farklı uygulamalar, birer çalışma konusu oluşturabilecek kadar zengindir. Bir milleti tanımanın yolunun özellikle o milletin ürettiği somut ve soyut kültürel verilerini

incelemekten geçtiği varsayımından hareket edildiğinde bu tür çalışmaların ne kadar gerekli olduğu anlaşılacaktır.

Kısır gecelerinde yer alan müzik ve oyunların yanında en dikkat çeken öğelerden birinin de diğer yörelerde pek rastlanmayan şiddet ögesi ve erotik öğelerin fazlalığıdır. Eğlence ile erotizm ve şiddet arasındaki ilişkinin sanıldığından da fazla ve karmaşık bir yapı oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu konuda, farklı alan uzmanlarının işbirliğine dayalı daha ayrıntılı ve farklı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

Kısır gecelerinde, geleneklere bağlılığın özellikle köylerde daha güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Diğer birçok şehir ve ilçeye oranla bu gecelerin Erzurum şehir merkezinde hâlâ canlılığını koruduğunu söylemek mümkündür. Endüstri, teknoloji ve iletişimin hızla geliştiği günümüzde bu tür eğlencelerin geleneksel içeriğini kaybetmeden derlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, Sedat, "Erzurum'da Kısır Gecesi Geleneği ve Bu Gecede Oynanan Bazı Seyirlik Oyunlar", Erzurum [Gazetesi], 20 Kasım 1995, s. 12
- ALAEDDİNOĞLU, İbrahim, Hınıs Folklorundan Örnekler, Erzurum 1979, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Lisans Tezi
- ALTAYLI, Seyfettin, Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I, İstanbul, 1994, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- ATALAY, Besim, Divanü Lûgat-İt-Türk Dizini "Endeks", IV, Ankara, 1999, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- BAYDEMİR, Hüseyin, Göztepe Köyü Folkloru ve Etnoğrafyasından Seçmeler, Erzurum 1994, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Lisans Tezi
- BULUT, Sebahattin, Kuşaktan Kuşağa Erzurum Folkloru, Ankara 1984, Erzurum Halk Oyunları Halk Türküleri Derneği Yayınları
- BULUT, Sebahattin, Damla Damla Erzurum, Ankara 1989, Kültür Yayınları
- ÇAĞBAYIR, Yaşar, Ötüken Türkçe Sözlük, Cilt: 3, İstanbul 2007, Ötüken Yayınları
- Derleme Sözlüğü, Ankara, 1993, Cilt: VIII, Türk Dil Kurumu Yayınları
- DURSUNOĞLU, Halit, "Kaybolmaya Yüz Tutan Kültürümüz ve Erzurum'un Direnen Kültürü-2", Beyazdoğu [Dergisi], Yıl: 4, Sayı: 15, Erzurum, 2008, s. 17-23
- DÜZGÜN, Dilaver, Erzurum Köy Seyirlik Oyunları, Ankara 1999, Kültür Bakanlığı Yayınları
- DÜZGÜN, Dilaver, Erzurum'da Kahvehaneler ve Aşık Kahvehanesi Geleneği, Ankara 2005, Aktif Yayınevi.
- EREN, Hasan, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Ankara 1999, Bizim Büro Basımevi.
- GEMALMAZ, Efrasiyap, Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler), III Cilt, Ankara, 1995, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GEORGES, Robert A., (Çev: Derya Filiz Korkmaz), "Eğlence ve Oyunlar", Milli Folklor, Yaz, 2007, Sayı: 74, s.129-136
- GÖRMÜŞ, Şükür, Azap Köyü Folklor ve Etnoğrafyası, Erzurum 1972, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Lisans Tezi

- GÜLENSOY, Tuncer, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü-1, Ankara, 2007, Türk Dil Kurumu Yayınları.
http://en.wikipedia.org/wiki/Bachelor_party 01.12.2009
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, Ankara 1991, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- NİŞANYAN, Sevan, Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, İstanbul 2007, Adam Yayınları
- ÖZDEMİR, Nebi, Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü, Ankara 2005, Akçağ Yayınları
- Redhouse Sözlüğü, İstanbul 1999, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
- SAKA, Cihat, Pasinler Eğilmez (Sülüğü) Köyü Folkloru, Erzurum 1987, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Lisans Tezi.
- SEZEN, Lütfi, Erzurum Şehir Folkloru, Erzurum 2007, Atatürk Üniversitesi Yayınları
- TAŞ, Hülya, "Erzurum'da Kına ve Düğün Manileri", Millî Folklor, Yaz, 1995, Sayı: 26, s.95
- TUNA, Kenan, Erzurum Türküleri ve Nazariyatı, Ankara 2005
- TURHAN, Salih, Tatyay Havaları, İstanbul 2007, Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Türkçe Sözlük, Ankara 1998, Türk Dil Kurumu Yayınları
- YAVUZER, Hayati, Erzurum Yoncalık Köyü Folkloru, Erzurum 1975, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Lisans Tezi